

Härnösand. : Stifts- och läroverksbiblioteket.

Collijn, Isak,

*7 C c Br. Härnösand. Stifts- och
läroverksbiblioteket.*

National Library
of Sweden

HÄRNÖSAND

Bibliot.
Lv.
(Bv)

SÄRTRYCK UR
BETÄNKANDE OCH FÖRSLAG
ANG. LÄROVERKS- OCH
LANDSBIBLIOTEK

(Kungl. Bibliotekets
Handlingar, Band 40)

405 24
129

Collijn, Isak Gustaf Alfred.

HÄRNÖSANDS STIFT

HÄRNÖSAND

Stifts- och läroverksbiblioteket

Skolan

Det gamla Härnösands stift (superintendentia till 1772) bildades år 1647 och omfattade de nordliga landskapen Medelpad, Ångermanland, Härjedalen, Jämtland, Västerbotten och Lappland. Som stiftscentrum för hela detta stora område fungerade Härnösand till år 1904, då Luleå stift tillkom. Ett gymnasium upprättades i Härnösand år 1650¹ i samband med en sedan 1640 här befintlig trivialskola, vilkens ursprung torde kunna föras tillbaka ända till år 1587, då de första spåren av en s. k. barnaskola här påträffas.² Härnösands gymnasium var under omkring tvåhundra år den enda bildningsanstalt inom det övre Sverige, varifrån lärjungar dimitterades till universitetet och har därför spelat en betydande roll i den svenska undervisningens historia.

Gymnasiebibliotekets äldsta öden

Någon boksamling synes emellertid knappast ha funnits i äldre tider vid Härnösands gymnasium. Vid en förfrågan, som bibliotekarien vid Uppsala universitet år 1695 härom gjorde, svarade domkapitlet, att inga böcker funnos.³ Om något bokbestånd hunnit komma till stånd under 1700-talets två första decennier, torde det ha förstörts i de eldsvådor, som åren 1710, 1714 och 1721 hemsökte staden och gymnasiet. Det är först år 1724 genom den nya skol-

¹ G. BUCHT, Härnösands skolförhållanden 1638—50, s. 4 f. (I: Redogörelse f. h. allm. lärov. i Härnösand, 1917/18.)

² W. M. CARLGRÉN, Bidrag till Härnösands allm. läroverks hist., s. 2 (Ibid., 1899/1900.)

³ G. BUCHT, Härnösands läroverksbibliotek, s. 20. (I: *Nord. tidskr. f. bok- och bibl.-väsen*, 1920, s. 19—32.) Denna uppsats har tillkommit på uppmaning av Bibliotekssakkunniga och ligger till huvudsaklig grund för ovanstående framställning.

ordningens ikraftträdande, vari även föreskrifter om inrättande av bibliotek vid gymnasier meddelas, som grunden lägges till det nuvarande läroverksbiblioteket. En bibliotekskassa bildades genom vissa befordrings- och inskrivningsavgifter, varjämte stadgades, att varje prästerligt sterbhus inom stiftet skulle till biblioteket insända en god bok. Från år 1725 finnas de första donationerna till biblioteket antecknade: två böcker från prästerliga sterbhus och en från en nytillträdande kyrkoherde.¹

Bibliotekets utveckling har i början fortskridit ganska långsamt. När år 1743 ett anfall av ryssarna väntades, utrymdes staden och även biblioteket nedpackades i tre kistor tillsammans med domkapitelsarkivet och forslades i mars till skogsbyn Tunsjön i Dals socken, varifrån det i november samma år återfördes, sedan all fara var över. Från omkring år 1750 finnes en i Riksarkivet bevarad handskrift »Förteckning uppå the Böcker, som finnas i Hernösands Gymnasii Bibliothecque», upptagande inalles 85 nummer teologiska och filosofiska böcker. År 1784 har antalet böcker ökats till 280², varav omkring en tredjedel utgjorde inköp, de övriga nästan uteslutande donerats från prästerliga sterbhus i stiftet. På prästmötet år 1775 beslöts att utbyta sterbhusens levereringsskyldighet mot ett tillägg till befordringsavgifterna, uppgående till 12 öre kopparmynt för mantalet för kyrkoherde och till 4 öre för komminister. Den första större donationen denna tid gjordes år 1773, när prosten *Mathias Dahlings* i Löfvånger änka Catharina Maria Grubbe enligt sin makes testamente insände 14 verk till biblioteket, delvis bestående av flera volymer.³ Från 1736 förvarades biblioteket i gymnasiebyggnaden i ett rum, som i avvaktan på det nya konsistoriehusets färdigbyggande dittills använts av domkapitlet. Som bibliotekarie fungerade i regel gymnasieadjunkten.⁴

År 1791 börjar ett nytt skede i bibliotekets historia genom överskyttningen till den i juni detta år invigda nya byggnaden för Här-

*Biblioteket
c:a 1750*

*Biblioteket
från 1791*

¹ Anförda hos BUCHT, s. 21.

² I *K. Bibl. Tidningar om lärda saker*, 1767: 1, s. 47 f., upplyses emellertid, att biblioteket år 1767 bestod av omkring 800 böcker, varjämte hovjunkaren Joh.-Adrian Rosenadler (d. 1774) till biblioteket skänkt »några goda böcker».

³ Härnös. domk. protok. ²⁰/₁₀ 1773.

⁴ Förteckning på bibliotekarier vid Härnösands läroverksbibliotek, se BUCHT, s. 28 f.

nösands stiftsstyrelse och gymnasium. I denna för sin tid ståtliga stenbyggnad med pelarhall i nyantik stil upptog biblioteksrummet hela nordvästra delen av övre våningen med fem fönster. Den store bokvännen och bokdonatorn *J. H. Lidén* skyndade sig »till betygande af sin fägnad öfver Gymnasii husets färdigt warande tilstånd» att donera till biblioteket en samling på 152 nummer.¹ År 1800 erhöll biblioteket genom testamente av prosten *Sacharias Medén* i Gudmunrå, som själv en gång varit läroverkets bibliotekarie (1774—83), en boksamling på 205 volymer.² Den största tillökningen erhöll biblioteket år 1806, då biskop *Erik Hesselgrens* efterlämnade boksamling om 2,442 volymer jämte en mängd disputationer och småskrifter förvärvades för biblioteket för en summa av 1,000 rdr riksgälds. Köpet förmedlades av biskop *Nordin*, som förmått stiftets prästerskap att bidra med 500 rdr ur en änkehjälpskassa och själv anskaffat resten av köpesumman.³

I Nordins efterträdare biskop *E. A. Almquist* (1812—30) fick Härnösands gymnasiebibliotek en varm gynnare, som bl. a. förskaffade gymnasiet en särskild biblioteksfond (se nedan). Ävenså tillsattes år 1815 en särskild bibliotekarie, *N. Feltström*, som inlagt förtjänster om bibliotekets ordnande och katalogiserande. Genom testamente år 1796 hade kanslirådet *Anders Schönberg* förordnat, att hans boksamling skulle tillfalla Gävle gymnasiebibliotek samt möjligen uppkommande dupletter gymnasiet i Härnösand. År 1839 kommo dessa böcker, inalles 51 verk, biblioteket tillhanda.⁴ År 1814 uppgives bibliotekets storlek till något över 3,000 band⁵, år 1848 till 6,000 utom åtskilliga manuskript.⁶

Läroverksbi-
blioteket

År 1849 förvandlades Härnösands gymnasium till ett högre allmänt läroverk. I de av läroverkets rektor utgivna årsredogörelserna förtecknas från och med läsåret 1858/59 bibliotekets vik-

¹ Förteckning i bibliotekets arkiv och i Linköpings stiftsbibl., dat. Norrköping den 30 maj 1791. Följande år den 1 juni skall han till biblioteket ha skänkt en samling musikalier på över 4,000 nummer, varav dock endast obetydliga spår nu finnas i läroverksbiblioteket. (GJÖRWELL, Svenska Archivum, Bd 2, s. 240.)

² Räkenskapsbok och katalog i läroverksbibliotekets arkiv.

³ O. NORBERG, Härnösands kungl. gymnasium (1896), s. 124—27. — Förteckning i bibliotekets arkiv.

⁴ Katalog i bibliotekets arkiv.

⁵ Domkapitelsprotokoll $\frac{4}{8}$ 1814.

⁶ Domkapitelsprotokoll $\frac{12}{1}$ 1848.

tigaste årliga accession. Bland donatorer kunna således anföras: regementsläkaren *N. L. Rahmström* (94 band till stor del dyrbara och praktfulla verk genom testamenten 1857 och 1860), rektor *A. Selahn* i Örnsköldsvik, lektor *C. J. af Nordin* (en gammal handskreven koralbok med latinsk text), rektor *P. Engman* (45 band filosofi och botanik läsåret 1862/63), biskop *L. Landgrens* sterbhus 1888 (38 verk arkeologi, nordiska språk), lektor *Wimmercrantz* 1888 och 1890 101 verk, Svenska akademien 1891 (143 verk skönlitteratur), lektor *C. J. Östling* 1897, dr *A. F. Christiernin* i Sundsvall 1901 (Bibliotheca classica latina i 140 band), lektor *A. T. Malmberg* 1903 (28 verk), biskop *M. Johanssons* sterbhus 1909 (en större samling böcker, tidskrifter, kartor m. m.), stadsfogden i Gävle *S. Löfstedt* 1911 (289 volymer), lektor *Rödström* 1913 (600 volymer), adjunkt *P. Svensson* 1917 (313 volymer), m. fl.

År 1890 räknade boksamlingen i runt tal 9,000 volymer utom småskrifter, disputationer etc., därav nära en femtedel teologisk litteratur, år 1900 hade volymernas antal stigit till omkring 13,000. I årsredogörelsen 1909/1910 lämnas en kortfattad historik över biblioteket, som säges omfatta »dels det gamla stiftsbiblioteket¹, dels det, som under årens lopp inköpts till läroverkets bibliotek och tillkommit såsom gåfvor samt slutligen ett särskildt lärjungebibliotek, grundadt läsåret 1890/91». Läroverksbiblioteket beräknas här till 14,000 och lärjungebiblioteket till 300 band. I årsredogörelsen 1920/21 uppges bibliotekens storlek till respektive 18,600 och 1,715 volymer.

År 1882 hade läroverket inflyttat i en ny, ännu i bruk varande byggnad, där biblioteket först fick på sin lott övre våningen i sydvästra delen, bestående av ett stort bokmagasin med fem fönster samt ett expeditionsrum, vilket sedermera användes också för lärjungebiblioteket. I dessa rum förvarades biblioteket till år 1908, då det flyttades till läroverkshusets tredje våning och där tog i anspråk de tre rum, som förut disponerats av Västernorrlands läns

Lokala förhållanden

¹ I äldre tider benämnes biblioteket alltid *Härnösands gymnasiebibliotek*; sedan 1856 års skolordnning trätt i kraft, anträffas också benämningen *h. elementarläroverkets bibliotek*. I ett par donationer omkring år 1860 förekommer namnet *stiftsbiblioteket*, vilken benämning sedan i officiella handlingar först förekommer i nämnda årsredogörelse 1909/10 utan att dock synas svara mot någon gammal tradition (se Bucher, s. 25).

museum och vissa av läroverkets samlingar. Här var biblioteket uppställt, när sakkunniga den 6 juni 1919 togo biblioteket i betraktande. För en del äldre litteratur och riksdagstryck hade även utrymme måst anlitas på vinden.

Sedan dess har en betydlig förbättring i lokalförhållandena inträtt för läroverksbiblioteket. Redan år 1916 hade ritningar uppgjorts till en påbyggnad av läroverkshuset, vilken blev färdig i augusti 1921 efter att hava dragit en kostnad av 190,000 kronor, som bestridits av Härnösands stad. Denna påbyggnad består i att tredje våningen tillbyggs; här inrymmas nu lokaler dels för de naturvetenskapliga institutionerna, dels för biblioteket.

Det stora bokmagasinet upptager ett hyllutrymme av 1,600 meter. Såsom ledning för hyllornas placering här har nuvarande rektor, som inlagt stor förtjänst om läroverksbiblioteket, valt det modernt inrättade läroverksbiblioteket i Gävle. Vid fönstren äro arbetsbord placerade till användning för de personer, som äga direkt tillträde till lokalerna. Ett litet arbetsrum har också kunnat anordnas, men i samband med uppgången och trapprummet, vilken anordning måste betecknas såsom bristfällig, då här arbetande nödvändigtvis måste störas av kommande och gående. För bibliotekarien har anordnats ett expeditionsrum, där tillika lärjungebiblioteket är inrymt; här torde också en eller annan besökande kunna placeras. Under tillbyggnadsarbetena har biblioteket varit nedflyttat i två klassrum i läroverkets första våning, varvid böckerna systematiskt ordnats och en ny beräkning och uppmätning av hela bokbeståndet blivit företagen, enligt vilken läroverksbiblioteket f. n. uppgår till omkring 28,000 volymer, fördelade på följande grupper:

*Bibliotekets
nuvarande
storlek*

	meter		meter
Bibliografi	5,9	Trpt	375,9
Encyklopedier	11,6	Pedagogik	27,6
Tidskrifter och tidaingar	47,6	Litteratur-och konsthistoria	7,7
Lärda sällskaps handlingar och andra samlingsverk	18,7	Språkvetenskap och skön- litteratur	123,0
Äldre teologi	124,3	Matematik, naturvetenskap	21,9
Nyare teologi	57,4	Medicin	3,1
Filosofi	15,5	Ekonomi, krigsväsen . . .	4,1
Juridik	13,9	Äldre avhandlingar, bro- schyror	43,8
Historia	53,5	Riksdagstryck, kyrkomö- testryck	62,9
Geografi	14,3		
Statistik	13,2		
	Trpt	Summa	670,0
	375,9		

Härtill kommer dels ett i lärarnas samlingsrum uppställt *referensbibliotek*, bestående huvudsakligen av uppslagsböcker, lexika och undervisningslitteratur och år 1922 beräknat till 30,9 hyllmeter eller omkr. 1,000 band, dels det ovan nämnda *lärjungebiblioteket*. Detta senare stiftades, som nämnts, läsåret 1890/91 och beräknas nu till 1,804 volymer med ett hyllutrymme av c:a 45 längdmeter. Här kan nämnas, att vid Härnösands gymnasium också funnits ett *librarium gymnasticum*, som stiftades år 1807 av dåvarande gymnastier och som följande år stadfästes av domkapitlet. Ändamålet med detta bibliotek var att bereda den »studerande ungdomen särdeles de fattige deribland, tillgång på dyrare Böcker». Varje gymnastist skulle årligen erlægga 12 sk. bko samt en mindre låneavgift. Bibliotekarien utsågs av domkapitlet och vid hans sida skulle finnas tre bland gymnastisterna valda amanuenser. Mot mitten av 1800-talet upphörde dock biblioteket och böckerna införlivades med det stora läroverksbiblioteket.

Referens- o.
lärjungebi-
bliotek

Fullständiga skriyna kataloger över läroverksbiblioteket finnas från åren 1745, 1784, 1819, 1866, 1880, varjämte en realkatalog på kort håller på att utarbetas. Accessionskataloger finnas för åren 1754—59, 1822—34 och från och med 1865; alla inköpta böcker finnas bokförda i den från år 1725 fullständigt bevarade serien av räkenskaper.¹ Över flera av de ovan nämnda donationerna finnas skrivna förteckningar i bibliotekets arkiv.

Kataloger

Bland äldre svenska tryck i läroverksbiblioteket i Härnösand kunna nämnas ett något defekt exemplar av Missale Upsalense (Basel 1513); Gustaf Vasas bibel 1540—41; tre exemplar av kyrkoordningen 1571; Laelius, Itinerarium, Stockh. 1595; Johan III:s Liturgi 1576 med den intressanta proveniensanteckningen: »Johan Lagerchrona Marjenburg den 2 Jun. 1656».²

Äldre svenska
tryck

Även en del minnen från sextonhundralets *kriigsbyten* ha på skilda vägar kommit till Härnösands läroverksbibliotek. Från jesuitkollegiets bibliotek i *Riga* härstammar ett samlingsband i kvart med skrifter av Petrus Skarga, Possevinus m. fl. i upplagor

Kriigsbyten

¹ G. BUCHT, Härnösands läroverksarkiv. (I läroverkets årsredogörelse, 1920/21.)

² Karl X Gustafs livmedikus, som under polska kriget erhöi del av det erövrade jesuitresidensets i Marienburg bibliotek (WALDE, II, s. 11 f.). Denna volym har kommit till Härnösand med biskop Hesselgrens boksamling.

från 1500-talets senare hälft¹, vidare del 4 av Surius, De probatis sanctorum historiis, Köln 1579, fol.; från jesuitkollegiet i Braunsberg tre tomer (1, 3, 5) av samma verk av Surius, Köln 1576—80, fol., vilka ursprungligen skänkts till kollegiet av köpmannen i Braunsberg Jakob Bartsch²; del 7 av samma arbete (Köln 1581) har tillhört jesuitkollegiet i Heiligenstadt och sedan Magnus Gabriel De la Gardie³; från greve Otto Solms' bibliotek på Sonnewalde härstammar Melanchton, Consilia, Neustadt 1600, 8°; en volym har tillhört jesuitkollegiets i Posen bibliotek⁴, en annan bär ett av Sigismund III:s pärmexlibris på båda pärmarna.⁵ En intressant proveniensanteckning har Gregorius Nyssensis, Opera omnia, Paris 1605, fol. Nederst på titelbladet läses: »Missionis Societa: JESV in Aula S. R. M.», vilket överstrukits och ändrats till »Domus Societa: JESV Varsauiensis». Antagligen har volymen tillhört en missio jesuitica vid Sigismunds hov i och för den katolska propagandan i Sverige.

Handskrifts-
samlingen

Handskriftssamlingen är obetydlig, i allt ett hundratal nummer. De märkligaste äro konung Kristofers landslag, skriven år 1586 (se Schlyter, föret., s. LXI), och det av kyrkoherden i Grundsunda Hans Jonas Tunaeus författade Härnösands stifts herdaminne eller praeste-krönika, fullbordat 1766 och av domkapitlet skänkt till biblioteket år 1861.

Fonder

Genom kungl. brev den 18 dec. 1822 erhöll Härnösands domkapitel medgivande att anslå inkomsterna av Selångers och Sundsvalls pastorat under en vakans till skapandet av en biblioteksfond. På grund härav inlevererades år 1824 till gymnasiet för bibliotekets räkning en summa av 2,300 rdr bko, varav årliga räntan, 250 kronor, användes till bokinköp.

För bibliotekets räkning har någon gång räntan av 1899 års jubelfond, utgörande 550 kronor, tagits i anspråk, särskilt för bibliotekets katalogisering.

¹ Först i bandet sitter Petrus Skarga, Artes duodecim sacramentarium, Vilna 1550.

² WALDE, I, s. 61. På frampärmarna är tryckt i guld: LIBERALITATE IACO: BARTSCH B. Dessutom finnes på frampärmens insida ett i rött och guld tryckt exlibris inklistrat med omskrift IACOBVS BARTSCH BRAUNSBERGEN:

³ De fem tomerna Surius ha kommit till biblioteket med prosten Dahlings donation 1773.

⁴ Copiaecornu s. Oceanus. Basel 1558. Fol.

⁵ Selenus, Cryptomenytices etc. U. o. 1624. Fol.

Biskop *Israel Bergman* (1848—64) donerade 1,000 rdr bko, varav räntan får användas till bibliotekariens avlöning. Statsanslag för detta ändamål erhöles först från och med 1858 och har sedan 1861 intill nu utgått med 140 kronor årligen. Den årliga avkastningen från den Bergmanska fonden är f. n. 75 kronor.

Norrlands hembygdsbibliotek

Föreningen för norrländsk hembygdsforskning stiftades på våren 1909. Rörelsen hade utgått från Norrländska studenters folkbildningsförening, som bildats år 1905 i Uppsala och som utgjorde en sammanslutning av för folkbildningsarbete inom hembygden intresserade studenter, tillhörande Norrlands och Gestrrike-Helsinges nationer och vilkas första verksamhet tog sig uttryck i anordnandet av s. k. hembygdskurser. De första av dessa kurser höllas i Härnösand sommaren 1907 och det var omedelbart efter dessas avslutande som förslaget till nämnda förenings bildande framlades. En ekonomisk grundval beredd genom ett av Kungl. Maj:t beviljat större konst-, hemslöjds- och handtverkslotteri. Föreningens ändamål antydes i stadgarnas första paragraf vara att »genom insamlande av material för norrländsk hembygdsforskning och genom detsamma vetenskapliga bearbetande vinna och genom musei-, biblioteks- och undervisningsverksamhet sprida större och noggrannare kännedom om Norrland, dess natur, språk, historia och minnen samt på grundvalen därav ingjuta en varaktig känsla för hembygd och fosterland». I enlighet med dessa uppgifter är föreningens arbete fördelat på olika avdelningar, nämligen en för naturhistorisk forskning, en för arkeologisk och kulturhistorisk forskning, en för folkmålsforskning, en för insamlande och studier av folkmusik, en för biblioteksverksamhet samt en för undervisningsverksamhet.

Avdelningens för biblioteksverksamhet uppgift anges vara att såsom styrelse för *det norrländska hembygdsbiblioteket* sörja för dess utveckling till ett så fullständigt omfattande som möjligt av litteratur om Norrland och norrländska förhållanden samt av vetenskaplig litteratur inom samtliga de ämnesområden, som falla inom en sammanhängande och enhetlig hembygdsforskning. Vidare skall avdelningen syssla med historisk-arkivalisk forskning och ombe-

*Föreningen
för norrländsk
hembygds-
forskning*

*Föreningens
biblioteksverk-
samhet*

sörja utgivandet av föreningens publikationer. Av sådana utger föreningen sedan år 1918 »Arkiv för norrländsk hembygdsforskning», som utkommer med två häften om året. Vidare ha av hembygds-kursernas föreståndare intendenten Th. Hellman utgivits sex »Redogörelser för de av föreningen anordnade vetenskapliga kurserna i hembygdsforskning och hembygdsundervisning (för folkskolans lärare) somrarna 1914—19». Även har påbörjats en serie musikuppteckningar med text under titel »Folkmusiken i Norrland». Planer föreligga även att utgiva ett Diplomatarium norrländicum.¹

*Hembygds-
biblioteket*

Det norrländska hembygdsbiblioteket omfattade år 1918 enligt uppgift över 12,000 band (229,25 hyllmeter), vilka övervägande utgöras av gåvor och därför ännu icke erbjuda någon enhetlighet inom det område, som biblioteket vill göra till sitt. Av särskild betydelse för norrländsforskningen säges bibliotekets avdelning för handskrifter, handlingar och brev vara, vilka uppgå till över 5,000 nummer. Antalet originalpämbrev är ännu jämförelsevis litet, men desto talrikare äro avskrifterna samt originalhandlingarna från 16- och 1700-talen och början av 1800-talet. Början har även gjorts med uppsamlandet av byhandlingar, varjämte uppteckningar av norrländska folkmelodier till ett antal av 700 blivit verkställda.

Lokal

Biblioteket är inrymt i övre våningen av museibyggnaden av sten vid Stora Torget, där det disponerar tre rum samt andel i källare. Av dessa rum är ett expeditions- och de övriga depå- och läsrum. Elektrisk belysning är införd, uppvärmning kan ske medelst kakelugnar. Biblioteket är brandförsäkrat för 50,000 kronor. Det anslag, som Föreningen för norrländsk hembygdsforskning anslagit åt biblioteket, har uppgått till omkr. 2,000 kronor för år, varmed hyra, ersättning till amanuens, vaktmästare, eldning och belysning bestridits. Anslagen till bokinköp ha varierat mellan 150 och 300 kronor.

I till Konungen ställd skrivelse Härnösand den 25 november 1918 har Föreningen för norrländsk hembygdsforskning i underdånighet hemställt, att Kungl. Maj:t antingen ur tillgängliga medel eller genom proposition till riksdagen måtte bevilja föreningen för år 1921 ett anslag av 8,000 kronor »för möjliggörande av det Norrländska hembygdsbibliotekets i Härnösand vidare utveckling så-

¹ Vidare publikationer se *Arkiv*, 1918, s. 38.

väl med hänsyn till dess första uppgift att betjäna folkskolans lärare på ett fullt tillfredsställande sätt i deras arbete på fortsatt utbildning inom hembygdsforskningens och hembygdsundervisningens områden som med hänsyn till centralbibliotekstankens realiserande för Norrland». Denna skrivelse remitterades av Kungl. Maj:t den 4 december 1918 till riksbibliotekarien, som i skrivelse den 6 december hemställde, att densamma skulle remitteras till bibliotekssakkunniga, vilket även skedde genom remiss den 23 december.

I nämnda skrivelse redogöres utförligare för biblioteket och dess ändamål. Enligt den för biblioteket fastställda, kanske något vidlyftiga planen skall det omfatta litteratur om Norrland och norrländska förhållanden samt vetenskaplig litteratur inom samtliga de ämnesområden, som falla inom en sammanhängande och enhetlig hembygdsforskning och en därpå grundad hembygdsundervisning. Biblioteket är i enlighet härmed uppdelat på två huvudavdelningar, avdelningen för norrländsk litteratur, som jämte tryckta arbeten berörande Norrland, dess natur och kultur, även innehåller en del handskrifter och handlingar, framför allt byhandlingar, arvs-kiftes- och bouppteckningshandlingar, skattelängder m. m. samt brev, och avdelningen för vetenskaplig litteratur, som omfattar följande fyra ämnesgrupper:

1) naturvetenskap, 2) språkvetenskap, 3) historia, 4) pedagogik, vardera gruppen med flera underavdelningar.

En avdelning i biblioteket utgöres av de omfattande uppteckningar av norrländsk folktro, seder och bruk samt folkmusik, som av Föreningen igångsatts, och som f. n. räknar c:a 5,000 nummer. Härjämte har tillkommit ett norrländskt tidningsarkiv genom att samtliga i Norrland utkommande tidningar sända biblioteket två exemplar, av vilka det ena bindes, det andra användes till urklippssamlingen rörande Norrland.

De nyss nämnda lokalförhållandena skildras i skrivelsen såsom otillräckliga och även olämpliga. Det framhålles, att frågan om nya och mera ändamålsenliga utrymmen kräver sin snara lösning, så framt biblioteket på ett tillfredsställande sätt skall kunna betjäna dem, som äro hänvisade till detsamma.

Bibliotekets uppgift har i främsta rummet varit att hjälpa deltagarna i de av Föreningen anordnade hembygdskurserna, som

*Bibliotekets
syften*

huvudsakligen äro folkskollärare, och vilka efter kursernas avslutande även anlitat biblioteket för sina självstudier. Men även de allt talrikare vordna forskarna på den norrländska hembygdens skilda områden använda biblioteket och dess olika samlingar i stor utsträckning. På grund av de ringa anslag, som Föreningen kunnat avsätta för biblioteket, som förestås av en oavlönad bibliotekarie och tidvis under kurserna av en avlönad amanuens, har biblioteket för sin utveckling nästan uteslutande varit hänvisat till gåvor. Skall det emellertid kunna fullfölja sin uppgift så som den här framlagts, kräves, att dess ekonomiska grundval säkerställes. Stödd av ekonomiska resurser skall biblioteket efter hand kunna bli till ett *norrländskt centralbibliotek*, som med vetenskaplig litteratur genom folkbiblioteken i Norrland runt kunde betjäna alla dem, som i sina studier och i sitt arbete äro i behov därav. Skrivelsens författare tillägger, att »centralbibliotekstanken ännu är i vårt land helt obeprövad, men att det är ett faktum, att dylika bibliotek med vetenskaplig litteratur måste finnas, så framt man verkligen byggt folkbibliotekstanken på någon förhoppning om fortsatta, mera självständiga och fackmässiga studier. Ju förr dess hellre borde åtminstone några dylika centrala bibliotek upprättas i vårt land, och för Norrland skulle måhända till en början detta norrländska hembygdsbibliotek med den fullständighet inom de angivna ämnesområdena, som här framhållits som erforderlig, vara tillräckligt att möta de f. n. rådande behoven». Skrivelsen slutar med en underdånig hemställan om ett statsanslag under år 1921 av 8,000 kronor. Därjämte anhålles att från Kungl. ecklesiastikdepartementets förråd erhålla ett exemplar av de med understöd av statsmedel hittills utkomna och för framtiden utkommande arbeten, som falla inom det Norrländska hembygdsbibliotekets ovan angivna ämnesgrupper.

Sakkunnigas
inspektion
1919

Vid sakkunnigas inspektion av biblioteket på ort och ställe i juni 1919 visade sig emellertid det norrländska hembygdsbiblioteket icke motsvara de förväntningar, vartill de lämnade uppgifterna berättigat. Vid beräkandet av bibliotekets storlek och för att kunna uppnå den stora siffran av 12,000 band ha samtliga småskrifter och broschyrer medräknats, något som redan framgår av det ringa antalet hyllmeter, c:a 230. Grunden till biblioteket har lagts genom gåvor av böcker, som en gång tillhört *F. M. Franzén* och *C. G. Norðin*, men vid en närmare granskning visade sig bokbeståndet utgöras

av mindre värdefull litteratur, varjämte defekternas antal var relativt stort. Samlingen är även i högsta grad oenhetlig, hopravsad som den är från skilda håll. I sitt nuvarande tillstånd är denna samling icke lämplig att utgöra grunden, varpå ett norrländskt centralbibliotek skall byggas.

Av berättelserna för bibliotekets verksamhet, offentliggjorda i nyssnämnda Arkiv för norrländsk hembygdsforskning, framgår att accessionen belöper sig till ungefär 300 band om året, vari ingå genom bytë med Arkivet erhållna skrifter; utlåningen har störst varit 264 band (år 1920). Biblioteket är egentligen endast under sommar-månaderna och i samband med pågående hembygds- och lärareutbildningskurser öppet på bestämda tider; under vintern är det tillgängligt endast efter överenskommelse med bibliotekarien och blott hemlån beviljas, alldenstund lokalerna icke hållas uppeldade.

Vad det med hembygdsbiblioteket förenade »norrländska tidningsarkivet» beträffar, har detta icke kunnat upprätthållas, då medel saknats att prenumerera på dubbla exemplar av tidningarna.¹

Enligt meddelande (mars 1921) har Föreningens arkiv på sista tiden ökat med några synnerligen värdefulla medeltida pämbrev samt med tre samlingar byhandlingar. Insamlingen av folkminnen och folkmusik har även fortgått; dessa samlingar lära f. n. uppgå till 10,000 nummer. Som ovan nämnts, har även utgivningen av folkmusiken tagit sin början.

För förverkligandet av sina strävanden har Föreningen av Kungl. Maj:t erhållit koncession på ett lotteri, vilket dock under nuvarande ekonomiskt tryckta tider icke lämnat någon vinst.

Härnösand utgör en av de ur administrativ och kulturell synpunkt viktigaste städerna i övre Norrland dels i egenskap av stiftscentrum och landshövdingensresidens, dels på grund av de många hit förlagda undervisningsanstalterna. Utom h. allmänt läroverk finnas här teknisk elementarskola, folkskole- och småskoleseminarium, navigationsskola, elementarläroverk för flickor, folkskola samt dövstumskola.

*Förslag till
biblioteksfrå-
gans ordnande
i Härnösand*

Det synes därför sakkunniga såsom lämpligt och önskvärt att till Härnösand förlägga ett av de planerade norrländska landsbi-

¹ Se *Arkiv*, 1920: 1, s. 63.

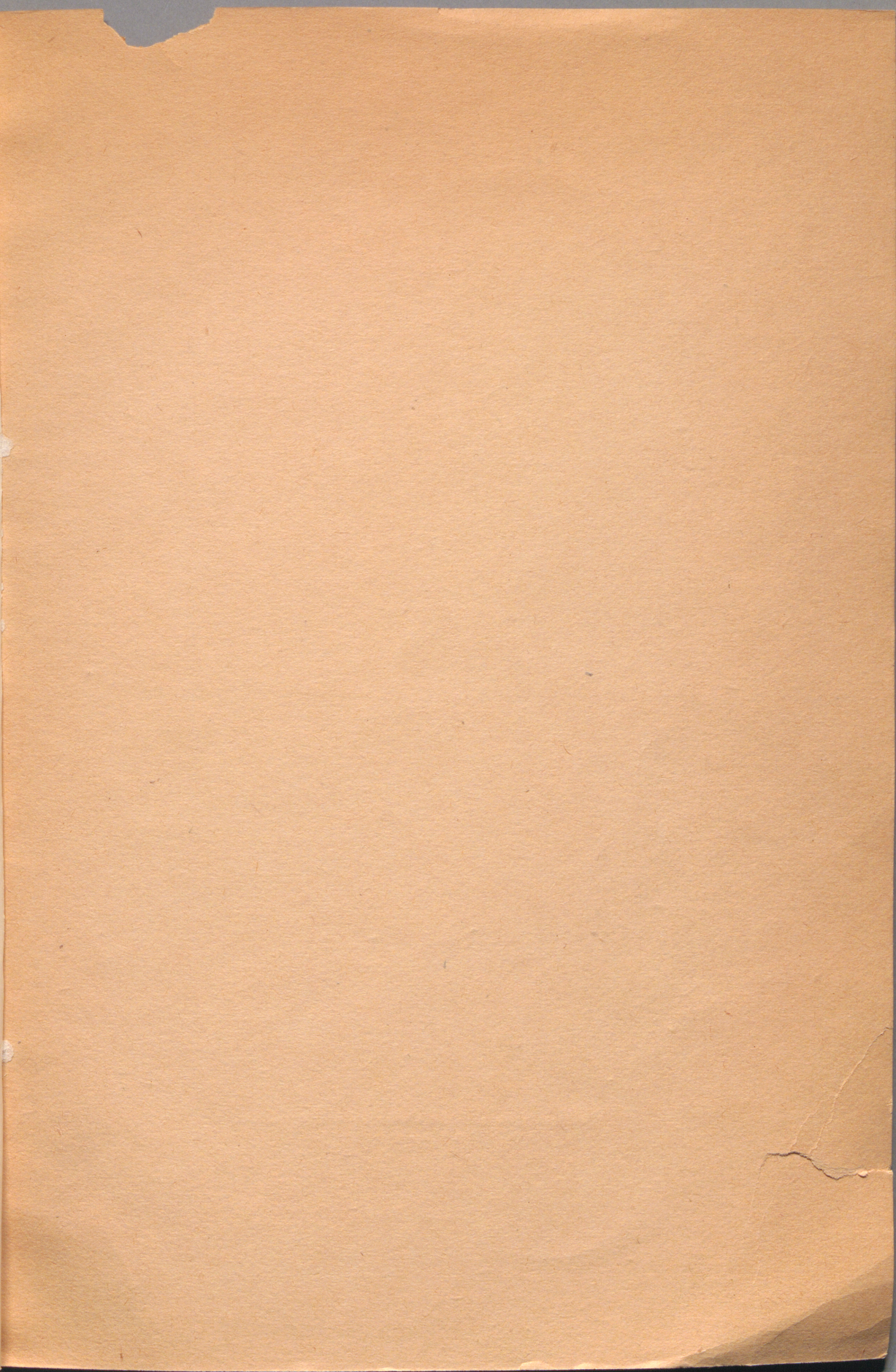
blioteken. Ett sådant skulle här kunna bildas genom sammanslagning av h. allmänna läroverkets bibliotek och den boksamling, som hopbragts av Föreningen för norrländsk hembygdsforskning, samt det nuvarande rätt obetydliga folkbiblioteket. Det torde å anses självfallet, att läroverksbiblioteket såsom det mest betydande av dessa bibliotek bildar grundvalen till det nya landsbiblioteket genom att i sig upptaga de mindre biblioteken. Visserligen utgöres läroverksbibliotekets huvudsakligaste bestånd av äldre litteratur, men vid sidan härav har det icke så få värdefulla moderna arbeten på skilda områden att uppvisa, vilket framgår av de senaste årens i årsredogörelserna förtecknade accession. Det av Föreningen för norrländsk hembygdsvård samlade biblioteket, det s. k. norrländska hembygdsbiblioteket, karakteriseras av en lofvärd strävan att samla för norrländsk historia, topografi och kultur viktiga dokument och skrifter, men boksamlingen är såsom ovan framhållits ännu alltför obetydlig och framförallt för oenhetlig för att ensam kunna bilda grunden till ett stort norrländskt landsbibliotek. Under de senaste åren har biblioteket dessutom endast helt obetydligt utvecklats och saknar f. n. någon egentlig skötsel. Det är vidare endast tillgängligt om somrarna vid pågående hembygdskurser. Det torde slutligen icke vara opportunt eller med läroverkets nytta förenligt att från detsamma avskilja en boksamling, som varit med detsamma förenat i nära 200 år och som till största delen tillkommit genom till gymnasiet och läroverket gjorda enskilda donationer, oftast av läroverkets lärare. Det synes sakkunniga därför nödvändigt att landsbiblioteksfrågan i Härnösand löses i nära och intimt samband med läroverket. Inom läroverkets egna kretsar har också enhälligt motstånd gjort sig gällande mot tanken att skilja biblioteket från läroverket, vilket också framgår av utdrag av det protokoll, som fördes vid läroverkskollegiets sammanträde i frågan redan den 16 dec. 1918, varvid på förslag av rektor med 15 röster mot 8 det uttalandet gjordes, att kollegiet endast under den förut-sättningen kunde giva sitt bifall till en sammanslagning mellan de nämnda biblioteken, att det blivande centralbiblioteket inrymdes i en nybyggnad på läroverkets tomt och att läroverksbiblioteket i framtiden i lika hög grad som hittills stode till läroverkets disposition och under läroverkets kontroll. Åtta medlemmar av kollegiet röstade

för ett förslag till uttalande, att kollegiet under inga omständigheter skulle giva sitt bifall till en sammanslagning.

Ordnandet av landsbiblioteksfrågan i Härnösand beror självfallet här som på övriga håll också av de lokala förhållandena. Det norrländska hembygdsbiblioteket är som nämnts inrymt i tre trånga rum i övre våningen av museibygnaden vid Stora Torget, som ligger i centrum av den gamla staden och i ganska eldfarligt grannskap till stadspartier med tätt sammangyttrade trähus. Något utrymme för detta biblioteks vidare utveckling finnes icke i museibygnaden, såvida icke museet förflyttas till annan byggnad. Emellertid lär det vara Föreningens avsikt att i en framtid förlägga såväl museet som biblioteket till det utanför staden liggande Murberget, en åtgärd som icke torde vara ägnad att befrämja bibliotekets utnyttjande i allmänt syfte och som också torde omöjliggöra de båda bibliotekens framtida förenande under en administration. Högre allmänna läroverket däremot ligger i stadens nordöstra utkant inom ett område, som började att bebyggas först under senare hälften av 1800-talet med breda gator och stora trädplanterade tomter. Själva läroverksbyggnaden ligger fritt inne på en stor tomt och är således väl skyddad för eldfara från kringliggande byggnader. Läroverket ligger också i nära grannskap till övriga skolor i staden — med undantag för folkskolan vid Johannisberg — och biblioteket är därför lätt tillgängligt för den studerande ungdomen, vilken utgör det övervägande flertalet av boklånesökande i staden, något som också frekvensen vid folkbiblioteket utvisar.

Vid sakkunnigas besök i Härnösand i juni 1919 låg problemet rörande ett landsbiblioteks upprättande här väsentligen annorlunda än för närvarande. Den rationellaste lösningen av lokalfrågan ansågs då ligga i en nybyggnad, som skulle uppföras i omedelbart grannskap av läroverket och helst på dettas tomt. En då företagen undersökning av området gav vid handen, att en fullt tillräcklig nybyggnad skulle kunna uppföras på tomtens östra del och i för eldfara väl skyddat läge. På grund av tomtens utsträckning och gatubredden i den för området föreslagna stadsplanen kunde biblioteksbyggnaden nämligen alltid förläggas på minst 57 meters avstånd från eventuella framtida byggnader. Genom den nu fullbordade tillbyggnaden av Härnösands läroverk och inredningen av moderna bibliotekslokaler åt de här förvarade boksamlingarna blir frågan

om en nybyggnad icke längre aktuell. Det är sannolikt, att staden, som för läroverkets ombyggnad fått ikläda sig så dryga kostnader, icke skall godtaga planen på en särskild ny biblioteksbyggnad omedelbart, sedan det största i staden befintliga biblioteket blivit installerat i nya och fullt tillräckliga lokaler. Emellertid måste man förr eller senare vara betänkt på en särskild biblioteksbyggnad, ty det är att förmoda, att, om läroverksbiblioteket utvecklas till ett landsbibliotek, som är avsett för så vidsträckta områden som stora delar av Norrland, detta säkerligen raskt kommer att växa. Man torde också kunna förutse, att den av Föreningen för norrländsk hembygdsforskning bedrivna verksamheten, vilken egentligen skylles *en* persons initiativ, som nu kallats till annat verksamhetsområde, icke i längden skall kunna fortsättas som hittills, varför det icke torde vara uteslutet, att hembygdsbiblioteket förr eller senare uppgår i läroverksbiblioteket.

UPPSALA 1924. ALMQVIST & WIKSELLS BOKTRYCKERI-A.-B.

23213